

ภูมิปัญญาท้องถิ่น : การอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสี ศิลปะไทใหญ่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

Local wisdom: Preserving Shan Art Zinc Stencils,
Mae Hong Son Province

พระครูอนุสรนนทสิทธิ์

ธวัชชัย ไชยวุฒิ, พัลลภ หารุคำจา

Phrakhru Anusannanthasit

Thawatchai Chaiwut, Panlob Harucomja

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Lamphun Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: empk.1992@gmail.com

Received: 2025-05-15 Revised: 2025-07-02 Accepted: 2025-07-03

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ศิลปะลายฉลุสังกะสีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาพบว่า

อัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่มีความเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับวิถีวัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรมที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น มีความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาควบคู่กับความเชื่อเรื่องผีและเจ้า ทำให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในรากเหง้าวัฒนธรรมของตน การอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสีในศิลปะไทใหญ่มีลักษณะเป็นการถ่ายทอดเชิงครอบครัว โดยไม่มีสถาบันการศึกษารองรับช่างฝีมือหรือ “สล่า” จะถ่ายทอดความรู้ผ่านการฝึกปฏิบัติจริงกับลูกมือหรือสมาชิกในครอบครัว ส่งผลให้การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่พึ่งพาประสบการณ์ตรงและพรสวรรค์เฉพาะบุคคลลดทอนไปจนกระทั่งการฉลุสังกะสีสะท้อนถึงความงามเชิงสัญลักษณ์ และวิถีชีวิตของชาวไทใหญ่ ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ โดยบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางชุมชนมีส่วนสำคัญในการธำรง พื้นฟู และเผยแพร่องค์ความรู้เหล่านี้อย่างต่อเนื่อง การอนุรักษ์ที่เชื่อมโยงกับวิถีชุมชนและศรัทธาทางศาสนาจึงมีความสำคัญยิ่งต่อการธำรงอัตลักษณ์และความยั่งยืนของวัฒนธรรมท้องถิ่นไทใหญ่

คำสำคัญ: ลายฉลุสังกะสี, ศิลปะไทใหญ่, การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น, วัดกับชุมชน

ABSTRACT

This academic article aims to study the local wisdom related to the preservation of zinc stencil art of the Shan ethnic group in Mae Hong Son Province, Thailand. The study reveals that the identity of the Shan people is deeply rooted in their culture, rituals, and beliefs, shaped continuously through historical development. Their way of life reflects strong faith in Buddhism, blended with animism and strict adherence to traditional customs. This cultural consciousness fosters pride and a strong commitment to preserving their heritage. One unique tradition is the "Ok Phansa" festival, reflecting their religious devotion. The preservation of zinc stencil art is primarily conducted through informal learning within artisan families. Apprenticeship methods involve learning directly from skilled craftsmen, often family elders, through hands-on experience. Some artisans even surpass their mentors due to accumulated experience and individual talent. The findings reflect the community's strong cultural values and the practical, intergenerational transmission of artistic skills, highlighting the importance of local wisdom and the temple's role in sustaining ethnic identity in contemporary Thai society.

Keywords: Zinc Stencil Art, Shan Art, Local Wisdom Preservation, Temple and Community

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักในสังคมไทยที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนมาอย่างยาวนานโดยเฉพาะในบริบทของชนบท วัดและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์รวมจิตใจของชุมชน และเป็นศูนย์กลางกิจกรรมด้านศาสนา สังคม และวัฒนธรรม วัดจึงมิใช่เพียงศาสนสถาน หากยังเป็นแหล่งเรียนรู้และอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่ประชาชนในทุกระดับอีกด้วย (พระครูโสภิตปัญญากร และพระครูโอภาสพนทกิตติ, 2558, หน้า 47)

วัดในปัจจุบันถือเป็นทั้งศาสนสถานและศาสนวัตถุ หรือศาสนสมบัติ ซึ่งหมายถึงทรัพย์สินของวัด ทั้งในรูปของสังหาริมทรัพย์ เช่น เงินทอง เครื่องใช้สอย และอสังหาริมทรัพย์ เช่น ที่ดิน อุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ เป็นต้นสิ่งเหล่านี้เป็นพุทธสถานที่สะท้อนถึงรูปแบบความนิยมแห่งยุคสมัย รวมถึงงานศิลปกรรม วรรณกรรม และจิตรกรรมที่สะท้อนคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและจิตวิญญาณทางศาสนา (ประเวศ วะสี, 2539, หน้า 125; ปรียา ศุภวงศ์, 2550,

หน้า 23) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) หมายถึง ความรู้ ความคิด และประสบการณ์ ที่สั่งสมในชุมชนจากการดำรงชีวิตและปฏิบัติตามจารีตประเพณี รวมถึงการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นรากฐานของความมั่นคงทางวัฒนธรรม และสะท้อนถึงเอกลักษณ์เฉพาะของสังคมไทยในแต่ละภูมิภาค (พิสิฐ โคตรสุโพธิ์, 2550, หน้า 10) งานศิลปะลายฉลุสังกะสีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ หรือที่เรียกว่า "ลายไต" เป็นหนึ่งในตัวอย่างของภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาหลายชั่วรุ่นในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะในชุมชนบ้านต่อแพ อำเภอขุนยวม ลวดลายเหล่านี้มักปรากฏบนหน้าต่าง ช่องลม หน้าต่าง และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของวัดและบ้านเรือน ซึ่งนอกจากมีความงดงามทางสุนทรียภาพแล้ว ยังสะท้อนความเชื่อ ความศรัทธา และวิถีชีวิตของชุมชนไทใหญ่อีกด้วย (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 53)

อย่างไรก็ตาม ประวัติความเป็นมาของศิลปะลายไตไม่สามารถสืบค้นได้อย่างชัดเจนจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยปราชญ์ชาวบ้านทราบเพียงว่าเป็นงานที่สืบทอดมาจากรุ่นพ่อ ปู่ และบรรพบุรุษ คาดว่าลวดลายไตมีลักษณะคล้ายกับลวดลายของชนเผ่าไทในภูมิภาคแหลมอินโดจีน และอาจมีต้นกำเนิดร่วมกันในราวพุทธศตวรรษที่ 9 ซึ่งไม่มีสถาบันการศึกษาที่สอนศิลปะนี้อย่างเป็นทางการ ผู้ที่สามารถเขียนลายไตได้มักเรียนรู้ผ่านครอบครัวหรือช่างในชุมชน และพัฒนาผลงานตามอุปนิสัย แนวคิด และความถนัด จนกลายเป็นลายเฉพาะตัวของแต่ละคน (ข่าวสดออนไลน์, 2561; สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 67) ในด้านความเชื่อของชุมชน ชาวไทใหญ่มีความศรัทธาในพระรัตนตรัยและยึดหลักบาปบุญคุณโทษอย่างเคร่งครัด มีความเชื่อเรื่องท้าวทั้งสี่ ผีเจ้าเมือง และวิญญาณบรรพบุรุษที่ดูแลปกป้องหมู่บ้าน วัดจึงเป็นศูนย์รวมของพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ ตลอดปี โดยเฉพาะวัดต่อแพซึ่งเป็นวัดสำคัญของชุมชนที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน เดิมเป็นวัดร้าง ต่อมาชาวบ้านและพระธุดงค์ชาวไทยใหญ่ได้บูรณะและตั้งวัดขึ้นในปี พ.ศ. 2461 (ข่าวสด ออนไลน์, 2561) บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสีศิลปะไทใหญ่ โดยเฉพาะบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางทางวัฒนธรรม ที่มีส่วนสำคัญในการสืบทอด อนุรักษ์ และส่งเสริมศิลปะพื้นถิ่นให้ดำรงอยู่ในสังคมร่วมสมัย และเพื่อเป็นพุทธบูชาต่อพระพุทธศาสนาในอนาคต

เนื้อหา

1. ประวัติชนชาติพันธุ์ไทใหญ่

ชาวไทใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่กระจายอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

โดยส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานในรัฐฉานของเมียนมา มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับชาวล้านนา ไทมาตั้งแต่สมัยพระญามังราย ชาวไทใหญ่ได้ติดต่อค้าขายและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับล้านนาอย่างต่อเนื่อง รวมถึงมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยอย่างถาวร (สุทัศน์ กัณฑ์มา, 2542, หน้า 3)

2. ประวัติบ้านต่อแพ ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

บ้านต่อแพตั้งอยู่บนที่ราบเชิงเขาริมแม่น้ำยวม เดิมเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตร เช่น ทำนาและทำสวน ชาวบ้านได้จับจองที่ดินและตั้งหมู่บ้านชื่อ “บ้านหลวง” ต่อมาใช้แพไม้ไผ่ล่องแม่น้ำเพื่อขนส่งผลผลิตจึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านต่อแพ” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2449 เป็นต้นมา บ้านต่อแพขยายตัวและแบ่งเป็นหย่อมบ้านใหม่หลายหย่อม ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนไทยใหญ่หรือ “คนไต” ใช้ภาษาไทยใหญ่ที่มีทั้งภาษาเขียนและภาษาพูด แม้ภาษาเขียนจะลดการใช้ในคนรุ่นใหม่เพราะขาดการสอน แต่ภาษาพูดยังคงสืบทอดอยู่ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 53) ชาวไทยใหญ่ส่วนใหญ่นับถือและเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา โดยให้ความเคารพนับถือพระรัตนตรัยและปฏิบัติตามหลักกรรมเรื่องกรรม คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว รวมถึงเรื่องบาปบุญคุณโทษอันส่งผลของการทำบุญส่งผลให้หลังความตายจะไปสู่สุคติหรือพระนิพพานได้ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 58) นอกจากนี้ ชาวไทใหญ่ในชุมชนบ้านต่อแพยังมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นเช่น การนำกระต๊อข้าว (ก๊อกร่าง) ไปวางไว้ในจุดที่เชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิต เพื่อคุ้มครองตนเองและครอบครัวจากภัยพิบัติ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 59) ความเชื่อในเรื่องท้าวทั้ง 4 ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา เช่น ไตรภูมิพระร่วง และผีเจ้าเมือง ถือเป็นวิญญานบรรพบุรุษหรือผู้ปกครองบ้านเมืองในอดีตที่กลายเป็นเทวดาคอยปกป้องคุ้มครองชุมชนจากภัยธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 60) นอกจากนี้ ชาวไทใหญ่ยังยึดถือประเพณี 12 เดือน ซึ่งเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด โดยประเพณีเหล่านี้เน้นการทำบุญและพิธีกรรมทางศาสนาเป็นหลัก (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 61)

3. อัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

อัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่เกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรมสำคัญ เช่น แห่จองพารา ปอยสง่างทอง งานบวชลูกแก้ว เทศกาลดอกบัวตอง งานเมืองสามหมอก และประเพณีสิบสองมณเฑาะว์ ซึ่งสะท้อนความเชื่อและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน อย่างไรก็ตาม ประเพณีเหล่านี้ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและความหมายตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป โดยเฉพาะในบริบทของสังคมเมือง ที่อัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมการ

ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดแม่ฮ่องสอน จึงถือเป็นการสร้างอัตลักษณ์ชุดใหม่ที่สอดคล้องกับกระแสสังคมและความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 45–47) นอกจากนี้ ชาวไทใหญ่ยังมีประเพณีออกพรรษา หรือที่เรียกว่า “ออกหว่า” ซึ่งเป็นประเพณีดั้งเดิมที่สืบทอดมากกว่า 400 ปีในอำเภอแม่สะเรียง มีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของชุมชน รวมถึงกระตุ้นเศรษฐกิจและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยจัดขึ้นทุกเดือนตุลาคมของทุกปี ซึ่งสะท้อนถึงความร่วมมือร่วมใจของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, หน้า 48–50)

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ศิลปะลายไต หรือ “ปานซอย” และ “ปานถ่อง” เป็นรูปแบบศิลปหัตถกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่สะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันลึกซึ้ง ผ่านการฉลุวดลายบนแผ่นโลหะ เช่น สังกะสี หรืออลูมิเนียม ซึ่งนิยมใช้ตกแต่งในอาคารศาสนาและบ้านเรือนของชนชั้นปกครอง ลวดลายที่ปรากฏมักเป็นพรรณพฤกษา เครือเถา และดอกไม้ แสดงถึงความเชื่อ ความศรัทธา และรสนิยมทางสุนทรียภาพของชุมชน (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549, น. 132) แม้ไม่สามารถระบุแหล่งกำเนิดของลายไตได้อย่างชัดเจน แต่จากลักษณะของลวดลายและคำบอกเล่าของปราชญ์ท้องถิ่น สันนิษฐานว่าอาจมีต้นกำเนิดตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 9 โดยได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียที่แพร่หลายมายังภูมิภาคอินโดจีน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (โกศล ศรีมณี, ม.ป.ป., น. 5–6) อย่างไรก็ตาม ศิลปะลายไตในปัจจุบันกำลังเผชิญกับความเสี่ยงที่จะสูญหายเนื่องจากขาดการถ่ายทอดความรู้เชิงช่างอย่างเป็นระบบและขาดผู้สืบทอดที่มีทักษะเฉพาะทาง ทำให้การอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้เป็นสิ่งสำคัญเร่งด่วน (ธีรภาพ โลหิตกุล, 2563, น. ไม่ระบุ)

ภาพที่ 1 แสดงภาพลายฉลุศิลปะไทใหญ่

5. กระบวนการอนุรักษ์ศิลปะลายฉลุสังกะสีของชาวไทใหญ่ ชุมชนบ้านต่อแพ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

การอนุรักษ์ศิลปะลายฉลุสังกะสีในชุมชนบ้านต่อแพเป็นงานที่ผสมผสานศาสตร์และศิลป์หลายแขนงเข้าด้วยกัน โดยมีขั้นตอนสำคัญดังนี้

- 1) การสำรวจและจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับลวดลาย เทคนิคการทำงาน และช่างฝีมือในชุมชน เพื่อสร้างฐานข้อมูลทางวัฒนธรรมที่สมบูรณ์
- 2) การประเมินสภาพงานฉลุสังกะสีเพื่อวางแผนการบูรณะรักษาอย่างมีประสิทธิภาพ
- 3) การพัฒนาเทคนิคการฉลุและถ่ายทอดองค์ความรู้จากผู้มีประสบการณ์ไปสู่คนรุ่นใหม่ ผ่านกิจกรรมฝึกอบรมและเทศกาลประเพณี
- 4) การสร้างระบบการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งในรูปแบบชมรมสหกรณ์และความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานรัฐ และองค์กรเอกชน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการสืบสานงานศิลปะ
- 5) การสร้างความตระหนักและภูมิใจในคุณค่าทางวัฒนธรรมช่วยป้องกันการสูญหายของภูมิปัญญาดั้งเดิม และการประยุกต์ศิลปะนี้ในรูปแบบร่วมสมัยหรือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ยิ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งและส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างยั่งยืน

6. บทบาทของวัดในการอนุรักษ์ศิลปะลายฉลุสังกะสี

วัดในชุมชนไทใหญ่หมู่บ้านต่อแพมีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์กลางทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ช่วยธำรงศิลปะลายฉลุสังกะสี ทั้งในด้าน tangible และ intangible heritage โดยแบ่งเป็นบทบาทหลัก ดังนี้

- 1) ถ่ายทอดและฟื้นฟู วัดเป็นแหล่งเรียนรู้และพื้นที่ถ่ายทอดภูมิปัญญา โดยครูช่างและพระสงฆ์ที่มีทักษะเฉพาะด้านช่วยสืบทอดความรู้ให้กับคนรุ่นใหม่ ผ่านกิจกรรมฝึกอบรมและพิธีกรรมทางศาสนา
- 2) อนุรักษ์รักษา วัดเก็บรักษางานฉลุสังกะสีเก่าแก่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ในศาลาวัดหรือกุฏิ มีการจดทะเบียนและบันทึกข้อมูลขึ้นงานอย่างเป็นระบบ พร้อมซ่อมแซมและป้องกันความเสียหาย
- 3) ดูแลจัดเก็บ จัดตั้งพื้นที่แสดงงานหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เปิดให้ชุมชนและนักท่องเที่ยวเข้าชมพร้อมการควบคุมสภาพแวดล้อมเพื่อคงสภาพงานศิลป์ และร่วมมือกับผู้เชี่ยวชาญเพื่อการดูแลตามมาตรฐานสากล

4) คຸ້ມครองป้องกัน เฝ้าระวังและป้องกันการโจรกรรมหรือละเมิดทรัพย์สินทางวัฒนธรรม มีการกำหนดกฎระเบียบการเข้าถึง และประสานงานกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้ชุมชนตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของมรดกศิลปะ

5) ใช้ประโยชน์และบริการชุมชน วัฒนาศิลปะลายฉลุสังกะสีมาใช้ในการงานบุญประเพณี เช่น งานปอยสา่งลอง งานสงน้ำพระ และวันสำคัญทางศาสนา เพื่อสร้างจิตสำนึก และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม วัดยังสนับสนุนกิจกรรมสังคม เช่น การประมูลงานศิลปะเพื่อหารายได้ และการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับชุมชนอื่น ๆ ด้วยกลไกทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะบทบาทของวัดร่วมกับกลุ่มช่างฝีมือและเยาวชนในชุมชน ทำให้ศิลปะลายฉลุสังกะสีไทใหญ่ในหมู่บ้านต่อแพยังคงดำรงอยู่และปรับตัวให้เข้ากับบริบทสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

ภาพที่ 2 แสดงภาพการสืบสานลายฉลุศิลปะไทใหญ่

7. แนวทางการอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสีศิลปะไทใหญ่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

การอนุรักษ์ลายฉลุสังกะสี ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางศิลปะและภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวทางการอนุรักษ์ที่สามารถดำเนินการได้มีดังนี้

1) การถ่ายทอดความรู้และบันทึกข้อมูล ทำการรวบรวม สืบค้น และบันทึกลักษณะของลายฉลุสังกะสี ทั้งในแง่ของรูปแบบ เทคนิคการผลิต วัสดุที่ใช้ รวมถึงความหมายเชิงวัฒนธรรม เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นหลัง

2) การศึกษาและฝึกอบรม จัดหลักสูตรหรือเวิร์กช็อปเกี่ยวกับการทำลายฉลุในโรงเรียนหรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อฝึกฝนทักษะให้กับเยาวชน พร้อมทั้งส่งเสริมความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของตนเอง

3) การอนุรักษ์และซ่อมแซม ดูแลและซ่อมแซมชิ้นงานเดิมที่เสื่อมสภาพโดยใช้วัสดุและเทคนิคที่เหมาะสมป้องกันความเสียหายจากสภาพอากาศ การกัดกร่อน และการใช้งาน เพื่อคงสภาพดั้งเดิมไว้นานที่สุด

4) การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม พัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวที่

เกี่ยวข้องกับศิลปะลายใต้ เช่นการจัดนิทรรศการ การจัดเทศกาลหรือกิจกรรมในท้องถิ่นเพื่อเผยแพร่ศิลปะลายใต้ให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง พร้อมทั้งส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน

5) ความร่วมมือกับภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ประสานงานกับหน่วยงานท้องถิ่น ภาครัฐ หรือองค์กรวัฒนธรรม เพื่อให้มีแผนงานสนับสนุนที่ชัดเจน ทั้งด้านงบประมาณ ทรัพยากร และนโยบายระยะยาวในการอนุรักษ์ศิลปะพื้นถิ่น

ดังนั้น การอนุรักษ์ลายใต้สักกะสีไม่เพียงแต่เป็นการรักษาศิลปะพื้นบ้าน แต่ยังเป็น การธำรงรักษาอัตลักษณ์ ความภาคภูมิใจ และความต่อเนื่องของวัฒนธรรมไทใหญ่ในจังหวัด แม่ฮ่องสอน การมีส่วนร่วมของชุมชนหน่วยงาน และสถาบันการศึกษาเป็นกุญแจสำคัญสู่ความยั่งยืนในการอนุรักษ์ศิลปะนี้

ภาพที่ 3 แสดงภาพการสืบสานลายใต้ศิลปะไทใหญ่

8. องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของวัดในฐานะ “ศูนย์กลาง” ของชุมชนไทใหญ่ซึ่งไม่เพียงเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หากยังทำหน้าที่ในการส่งเสริม สืบทอด พื้นฟู และคุ้มครองศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สะท้อนเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ ทั้งในแง่ของรูปแบบลวดลายความเชื่อ คติความศรัทธา ตลอดจนภูมิปัญญาที่ถูกสั่งสมมายาวนาน สารสำคัญขององค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยนี้ได้แก่

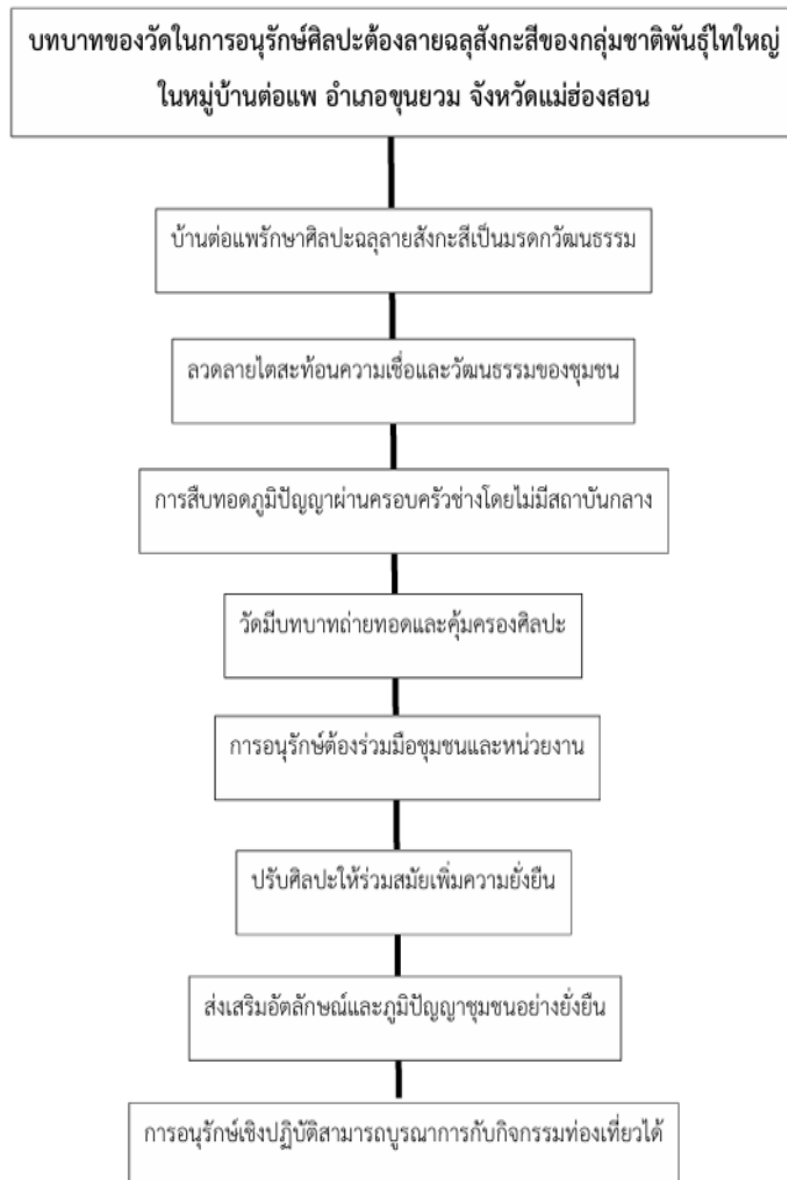
1) ชุมชนผู้สืบทอด บ้านต่อแพรักษาศิลปะลายใต้สักกะสีไทใหญ่ไว้เป็นมรดกวัฒนธรรมผ่านวิถีชีวิต การรวมกลุ่มช่าง และการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น

2) กลไกอนุรักษ์แบบบูรณาการ การอนุรักษ์เกิดจากความร่วมมือของชุมชน วัด ภาครัฐ และสถาบันการศึกษา ตั้งแต่เก็บข้อมูลถึงพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

3) วัดในฐานะศูนย์วัฒนธรรมวัดมีบทบาทในการถ่ายทอด เก็บรักษา จัดแสดง คุ้มครอง และใช้ประโยชน์จากศิลปะ เพื่อส่งต่อและสร้างความภาคภูมิใจ

4) การผสมผสานกับนวัตกรรม ชุมชนและวัดปรับศิลปะลายใต้ให้ร่วมสมัย เช่น ออกแบบใหม่ และใช้สื่อดิจิทัล เพื่อความอยู่รอดในบริบทปัจจุบัน

5) ศิลปะกับความเข้มแข็งของชุมชน การรักษาศิลปะลายฉลุช่วยหล่อหลอมอัตลักษณ์ สร้างความสามัคคีและขับเคลื่อนเศรษฐกิจ-วัฒนธรรมในยุคเปลี่ยนผ่านสามารถสรุปเป็นแผนผังได้ดังนี้

ภาพที่ 4 แสดงแผนผังองค์ความรู้จากการวิจัย

สรุป

บทความวิชาการนี้ได้นำเสนอภาพรวมของบทบาทชุมชนบ้านต่อแพ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในการอนุรักษ์ศิลปะลายฉลุสังกะสีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ โดยพบว่า ลายฉลุสังกะสี หรือ “ปานซอย” และ “ปานถ่อง” ของชาวไทใหญ่ เป็นงานหัตถศิลป์ที่แสดงออกถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ และวัฒนธรรมที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน ไม่มีหลักฐานระบุช่วงเริ่มต้นอย่างชัดเจน แต่อาศัยการเล่าขานจากรุ่นสู่รุ่น สันนิษฐานว่าเกี่ยวพันกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประเพณีออกพรรษาหรือ “ออกหว่า” ในพื้นที่อำเภอแม่สะเรียง ลวดลายที่นิยม ได้แก่ ลายพรรณพฤกษา เครือเถา และดอกไม้ มีทั้งแบบห้อยลง (“ปานซอย”) และชี้ขึ้น (“ปานถ่อง”) ใช้ตกแต่งตามวัด บ้านเรือน และศาลาที่มีความสำคัญทางศาสนาและวัฒนธรรม การทำลายฉลุใช้การตอกหรือฉลุด้วยมือบนแผ่นสังกะสี โดยช่างฝีมือหรือ “สล่า” ซึ่งสั่งสมทักษะจากการฝึกฝนภาคปฏิบัติ เช่น การเป็นลูกมือกับช่างผู้ชำนาญ เรียนรู้ผ่านการทำงานจริงจนสามารถสร้างสรรค์ลายเฉพาะตนได้ในที่สุด แนวทางการอนุรักษ์และสืบทอด ได้แก่ (1) ด้านการอนุรักษ์ คือ การรวบรวม บันทึก และเก็บรักษาลวดลายดั้งเดิมไว้ในรูปแบบเอกสารภาพถ่าย หรือขึ้นงานจริง เพื่อรักษามรดกวัฒนธรรมให้คนรุ่นหลังศึกษา (2) ด้านการฟื้นฟู คือ การซ่อมแซมงานเก่าและส่งเสริมการใช้ลายไทในงานก่อสร้างหรือกิจกรรมร่วมสมัย เช่น การออกแบบอาคารในชุมชนหรือศูนย์เรียนรู้ (3) ด้านการพัฒนา คือ นำลายฉลุไปประยุกต์ใช้กับวัสดุใหม่ เช่น อะลูมิเนียม หรือไม้ รวมถึงส่งเสริมให้มีการออกแบบร่วมสมัยเพื่อเพิ่มคุณค่าทางเศรษฐกิจ (4) ด้านการสืบทอดภูมิปัญญา คือ จัดเวิร์กช็อป ฝึกอบรม หรือบรรจุในหลักสูตรศิลปะพื้นบ้านในโรงเรียนท้องถิ่น เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้และพัฒนาต่อยอด ปัจจัยแห่งความยั่งยืน คือ การสืบทอดศิลปะลายไทขึ้นอยู่กับการสืบทอด ความเพียร และความรักในงานศิลป์ของแต่ละบุคคล บางรายสามารถพัฒนาและสร้างผลงานที่ก้าวล้ำกว่าครูช่างของตน เป็นผลจากประสบการณ์ ความคิดสร้างสรรค์ และการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง

ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ พบว่า ได้มีการรวบรวม วิเคราะห์ และจัดระบบองค์ความรู้ด้านศิลปะพื้นถิ่นโดยเฉพาะลายฉลุสังกะสี ซึ่งสะท้อนอัตลักษณ์ ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชาวไทใหญ่ อีกทั้งอธิบายกลไกการสืบทอดผ่านครอบครัวและวัด ตลอดจนแนวทางการอนุรักษ์เชิงชุมชนที่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถนำไปต่อยอดในด้านชาติพันธุ์ศึกษา ศิลปวัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ส่วนคุณค่าต่อชุมชนนั้น พบว่า ศิลปะลายฉลุสังกะสีมิใช่เพียงมรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังเป็นแหล่งรายได้และความภาคภูมิใจของชุมชน การปรับปรุงแบบศิลปะให้ร่วมสมัยและใช้สื่อออนไลน์ ช่วยให้เข้าถึงตลาดใหม่และกลุ่มคนรุ่นใหม่มากขึ้น วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม ทั้งด้านการถ่ายทอด การเก็บรักษา และ

การส่งเสริมบทบาทศิลปะในสังคมร่วมสมัย

ดังนั้น การอนุรักษ์ศิลปะลายฉลุสังกะสีแบบบูรณาการ เป็นกลไกสำคัญในการรักษาอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไทใหญ่ ส่งเสริมความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม และสร้างความยั่งยืนแก่ชุมชนทั้งในมิติสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานภาครัฐ เช่น กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และสภาวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน ควรส่งเสริมการอนุรักษ์อัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ โดยสนับสนุนการจัดตั้งโครงการศึกษาเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม และศิลปหัตถกรรม เช่น ลายฉลุสังกะสี “ลายไต” พร้อมทั้งพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โฮมสเตย์ และกลุ่มอาชีพที่ใช้ทุนวัฒนธรรมเป็นฐาน เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจและสร้างรายได้แก่ชุมชน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

ควรศึกษาวิถีชีวิตและการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ในบริบทที่เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านศิลปะพื้นถิ่นในรูปแบบที่สอดคล้องกับยุคสมัย เช่น การเรียนรู้ผ่านชุมชน การพัฒนาอาชีพช่าง และการใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือส่งเสริมการเรียนรู้ และการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

โกศล ศรีมณี. (ม.ป.ป.). **ประเพณีไต**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

ข่าวสด ออนไลน์. (2561). “ลายไต” ศิลปะลายฉลุแห่งชาติพันธุ์ไทใหญ่. แหล่งที่มา: <https://www.khaosod.co.th/>

ธีรภาพ โลหิตกุล. (2563). **รอยธรรมแห่งล้านนา: ศิลปะ ความเชื่อ และเรื่องเล่าพื้นบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: สารคดี.

ประเวศ วะสี. (2539). **ศิลปกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรียา ศุภวงศ์. (2550). **การศึกษาศิลปกรรมในวัดไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระครูโสภิตปัญญากร และพระครูโอภาสนนทกิตติ. (2558). **บทบาทของวัดในสังคมไทย**.

- กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์. (2550). ภูมิปัญญาท้องถิ่น: แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ.
เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2549). ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน.
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน.
สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2549). รายงานการศึกษาศิลปวัฒนธรรมไทใหญ่
บ้านต่อแพ. แม่ฮ่องสอน: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน.
สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2549). รายงานผลการดำเนินงานและภารกิจด้าน
ศิลปวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. แม่ฮ่องสอน: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด
แม่ฮ่องสอน.
สุทัศน์ กันทะมา. (2542). การคงอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวไทยใหญ่. เชียงใหม่:
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.